

ACC. N:R M. 14673:1-11.

Landskap: *Blekinge* Upptecknare: *Agneta Sundelöf, Lund*
Härad: *Östra* Berättare: *Herman Lansson*
Socken: *Torhamn* Berättarens yrke: *folkskollärare*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1901* i *Torhamn*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-8.
Inväntantalet för och nu. s. 9
Första folkskolan. s. 9.
Historier om fiskare, finnar o. skollärare. s. 9-10.
Dialektord. s. 11.

LUF 73

Harald Larsson är nu folkskollärare i Sibbapöda. Han själv är född i Torhamns kyrkby, och så långt tillbaka som i 5 generationer vet han med säkerhet att släkten bott i socknen. Själv är hann inte gammal nog att ha upplevt så mycket av vad han berättat, men muntlig tradition och egna efterforskningar har lärt honom mycket om socknen.

"Det är svårt att peka på någon särskild som varit föregångsman i bygden, men så mycket vet jag som att en lantbrukare och handlare i Grebbegården, Per Holgersson, var den som först hade sånings- och slåttermaskin i bygden. Nyheterna har inte kommit med inflyttat folk --- inga flyttade hit. Däremot såg de själva på resor. Emigrationen var stor, och vid sekelskiftet fanns det nästan inte en jordbrukare som inte någon gång hade varit i Amerika. Folkskolan hade en viss betydelse som nyhetsförmedlare. Dels lärde sig ju alla läsa, men lustigt nog hade den stor betydelse för skogsbeståndet. Det var nämligen en folkskollärare som tog sina barn med sig ut på de stora ljunghedarna här och planterade barrskog. De gjorde början, sen tog hushållningssällskapen vid. Likaså var det en präst som planterade på prästgårdens utmarker och dessutom började han ympa sina fruktträd, och det var en fruktförädling som spred sig över hela bygden.

Något umgänge mellan stads- och lantbefolkning fanns inte --- det var för långt till staden. Något herrskap fanns heller inte att umgås med, här var alla småbrukare och fiskare och alla lika enkla. Förbindelse med stan hade vi dagligen. En ångbåt som gick mellan Torhamn och Karlskrona och samlade upp folk på öarna under vägen också. Den började gå på 1860 - 70 - talet och upphörde inte förrän 1951. Inga stationssamhällen var heller av betydelse. Jämjöslätt är ju det enda, och det ligger för långt bort.

Att avlöna i natura upphörde helt på 1920 - talet. D. v. s. naturaavlöningen bestod då i mat och husrum, de fick kontanter också. Annan sorts naturabetalning hade upphört tidigare.

De allra tidigaste handelsbodarna sköttes av ett par gamla gummor. Det fanns en i Möckleryd och en i Torhamn. Hela affären var en dragkista. I den hade de kaffe, socker, snus och tobak, som de vägde upp med en liten balancevåg. Andra varor vet jag inte att de hade.

Per Holgersson hade en handelsbod i Grebbegården och på 1870 - talet startade han en i Torhamn också. Vid samma tid började Sven Måntensson en liten i Sandhamn. Per Holgerssons var en riktig köpmansgård. Han hade allt folk kunde tänkas behöva, garn tjära och olja också.

Levnadsvanorna ändrades inte precis genom att man fick fasta handelsbodar annat än att man började använda de nya varor den förde: kaffe, socker, kryddor, snus och tobak. Jo, de hade fotogen också så man kunde skaffa sig fotogenlampor. Jag har hört berättas att de första lamporna såg närmast ut

som stearinljus. Höga och smala och utan ~~kj~~ glasrör. Men inte användes de ofta. Man köpte ett kvarter på apotek, och det fick räcka i ett år. Annars använde man lysstickor och talgljus. Vaxljus var däremot en lyx.

Några goda år har här ~~ka~~ knappast varit. Här är magert och kargt och blir inga särskilt goda år. Någon betydelse för utvecklingen har de ~~nå~~ inte haft i vilket fall som helst.

Bystämman har Torhamn, Sandhamn och Svanhalla fortfarande årligen i maj eller valborgsmässoafton. Den sker hos åldermannen och det är också han som har protokollen. På stämman arrenderas byallmänningarna ut liksom betet i 'garnhagarna'. Garnhagar är torkplatserna där fiskarna gratis får hänga sina nät på 'breor', men betet under dem är allmänning. En icke fiskare fick hyra för att få använda torkplatserna. Är vägarna gemensamma behandlas de också på stämman. Något åldermansgille är det inte nu, bara kaffe. I Tothamn är männens förhandlingar och kafferep på förmiddagen och på eftermiddagen samlas kvinnorna till eget kafferep.

Andelsföreningar har vi sen gammalt. Mejeriföreningen började på 1870 - talet, avelsföreningen på 1880 - talet och tröskföreningen 1907. Alla finns fortfarande kvar, men mejeriföreningen sammanslås i år med Karlskronatraktens.

Jordbruksförbättringarna har gått så småningom. Det började med att man lärde sig gräva diken, och att man la om från

trädesbruk till växelbruk. När laga skifte infördes har jag glömt men jag tro det var 1827. Tidigare hade vi fåravel här, men när det planterades skog på utmarkerna försvann betet.

Jordbrukskonsulenterna har betytt en hel del förbättringarna. På hushållningssällskapet jordbrukskurser visade de t. ex. bilder på nya redskap. Redskapen hade varit ungefär desamma som på 1500 - talet tills då, det var i slutet av 1800 - talet.

Vägar har det funnits länge, men de har varit dåliga. Den här t. ex. ligger från Konungshamn till ^{Sand}Stenshamn på bara sand. Det berättas att man fick lassa av halva lasset i Konungshamn, köra till ^{Sand}Stenshamn och lasta av det och sedan vända om och hämta resten.

Den stora förbättringen av åkdonen var när man fick en hjulbössa av järn att sätta i navet.

Järnvägen har ingen betydelse haft. Den kom 1898, men Jämjö ligger för långt bort.

Postgången var ordnad så, att 2 postförare hämtade posten vid stationen i Jämjöslätt. Den ena tog den till Bredäng, den andra till Torhamn. Från Torhamn förde en tredje ut den till Ungskär. Det skedde 3 ggr i veckan: tisdag, torsdag och lördag. 1912 eller 13 blev postförarna lantbrevbärare. Då ~~för~~ for de varje vardag och delade ut posten under vägen också.

Gästgiveri har på närmaste håll här funnits i Jämjöslätt, Lyckeby och Söderåkra. De upphörde ungefär vid första världskriget.

Före första världskriget hade vi ett rätt blomstrande stenhuggeri här. Det högg gatsten, och sysselsatte 130 - 40 man. Det började nån'gång på 1880 - talet då ett par italienska släkter kom till Sturkö och lärde folk hugga sten där. Släkterna hette Bonnier och Mazetti och lever ännu kvar på ön. Stenhuggeriet flyttade in på fastlandet sen och sysselsatte inhemska arbetare. Tyskland var största importlandet, och när kriget bröt ut slutade importen. Under mellenkrigstiden hade Tyskland inte råd, och sen trängde asfalten ut gatstenen som vägmaterial och stenhuggeriet lades ned helt. Brotten låg i sochens södra och västra delar.

En annan binäring var sjömansyrket. Alla pojkar, åtminstone i skärgården, ville bli sjömän. De tog hyra på vårarna, och hade under somrarna sin utkomst på det viset. På vintrarna gick de hemma och sysselsatte sig till stor del med att bryta mark.

Emigrationen var som sagt mycket stor från 1870 - talet till 1914. Men barnen flyttade också till Mellansverige när fisket blev allt mindre lönsamt och jorden inte var någonting att dela upp längre. Verkningarna har framför allt i skärgården blivit en 'för-gubbnig'. Och det gör i sin tur att den bli allt mer och mer isolerad. Skärgårdsbåten går ännu runt, men trafikunderlaget blir allt sämre och sämre. Skolorna läggs ned, På 1920 - talet hade Utlängan, Inlängan, Stenshamn, Ungskär och Hästholmen skolor. I dag finns 2 kvar: på Ungskär och Hästholmen. Men Hästholmens dras an-

tagligen in snart.

Den största förändringen av byggnadsskicket har skett genom Kungl. Byggnadsstyrelsens universalritningar. Av gammalt fanns här en stuga med 2 rum och kök (den vanliga parstugan) och den s. k. Blekinge - stugan: två rum och över det ena ett loft (närmast ett sydgötiskt hus med ett härbre). Uthusen har ända tills för c:a 30 år sen, då arbetsplattorna kom, varit halmtäckta. Nu finns det inte längre någon här som kan lägga ett halmtak.

Förr var möblerna gjoda av ortssnickarna. Det var slagbord, utdragssoffor och sängar, stolar, kistor och från 1800 - talets första hälft ~~skiffstaxi~~ chiffonier. Något annat fanns inte tills det fabriksgjorda kom i början på 1900 - talet. Den öppna spisen byttes mot järnspis ungefär samtidigt. Man hade kakelugnar till uppvärmning, ej sättugnar här.

Inga speciella förändringar i fråga om mat och dryck. Kalasen i sin gamla form har upphört. Någon enstaka gång kan ett 50 eller 60-årskalas gå i den stilen med stor smörgåsbord och sånt. Begravningsmiddagarna har flyttat ~~ur~~ utanför hemmen i och med att Torhamn 1950 fick ett församlingshem. Dock aldrig middagar, Bara kaffe. Dansbanorna ersätter danserna på en äng t. ex. kring en midsommarstång. Det hände lite då och då förr att ungdomarna 'bjöd varandra till lek' på någon gård, t. ex. 'brytgillen' i linbrytningstid och 'slutöl' när potatisplockningen var avslutad.

Den vanligaste tidningen var Karlskrona Veckoblad. Den

fanns nog redan på 1700 - talet och här ute vet jag att den fanns på 1850 - talet. Min morfar (född 1832) har nämligen berättat att han hade den då. Tidningen har upphört nu.

Böcker och tidskrifter har man börjat köpa först nu. Tidigare hade ingen varken intresse eller råd. Det är nog folkbiblioteket som gjort den förändringen. 1926 öppnade jag ett studiebibliotek i Torhamn. 1930 började jag ett litet här i Sibbaboda. Torhamns är nu sen 1944 kommunens och folkbibliotek.

Visböcker och album finns från slutet av 1800 - talet. Under den där vykorts- och fotografitiden samlade man på alla Amerika-korten och alla kort sjömännen skickade hem. Sjomännen hade presenter med sig hem också, t. ex. porslinshundar och blomvaser från England som nu står högt i värde.

Det muntliga berättandet har ~~vaxat~~ varit mycket vanligt bland fiskarna. De brukade samlas vid hamnen på eftermiddagarna och sitta där och se på vädret och bestämma om de skulle ge sig ut eller ej. Mens de satt där underhöll de varandra med historier men mest berättelser om verkliga händelser de varit med om.

Tro på övernaturliga väsen har radion och den nya tiden tagit död på. Så vitt jag vet är det nu bara Kalle Sjöholm och hans mor som verkligen tro på sänt.

Något intresse för skola och böcker fanns här inte. Det var bara tvång. Högre studier var bara för prästens och lärarens barn. Studerade andra vidare ansågs det som ren högfärd. Det är

först under de sista 25 åren som de åsikterna inte fått komma till tals.

Kyrkan här har grundligt avfolkats. Däremot lär socknen vara Sveriges mest frireligiösa. Här finns 17 missionshus i socknen. Det är baptister, metodister, Jehovas vittnen, adventister, missionsförbundare m. m. I skärgården finns det ett missionshus på var ö, utom på Hästholmen där de inte kunde samsa utan fick skaffa sig två. Det började med att August Andersson - Häst-August - kom hit på 1880 - talet med sitt magdeburgerdragspel, predikade och ryckte folk med sig. Jag har själv sett honom en gång, men då var han gammal. Fast han hade fortfarande sitt dragspel, som han spelade på och lät peka på sina åhörare, medan han sjöng: 'Gud kallar, Gud kallar, Gud kallar just dig'. Den utpekade föll på knä och Häst-August ville inte gärna ge sig förrän han hade hela församlingen på knä. Väckelsevägen började just när fisket var som mest aktivt och på grund av båtarnas kvalite mycket farligt --- man satte livet på spel mest var enda natt. Det, plus folks fattigdom och ringhet och den betydelse de tyckte sig få i en sådan församling, gjorde att rörelserna spred sig. Tyvärr har det hela fört med sig en hel del skenhelighet och att folk av olika sekter gärna ser lite snett på varandra och tycker att 'vi är bäst'. Frireligiositeten har naturligtvis beskurit nöjeslivet mycket. Så länge stenhuggarna fanns, så satte de lite färg. Det var ett hårt släkte som inte lät sig påverkas så lätt av sådant där.

Tillägg:

Invånaranta| 1894 : 4000 personer
1958 : 2000 " (ungefärliga siffror)

Första folkskolan, fasta:

I Torhamn 1846
I Sibbaboda 1874

Meddelser utanför LUF 73:

Historier jag hört fiskarna berätta då de setat i hamnen och väntat på väder:

På tal om dimma, tjocka, berättade Anders Larsson, att en gång då han skulle 'segla norrt' och sälja fisk i Kalmar och Påskalavik, så var det en ryslig tjocka, Men de for ändå. Mitt ute i Kalmar sung skulle en av mannarna, Johnsson, snyta sig, och sen slängde han väl till med handen ut över relingen, så tve-tummavanten flög ifrån honom. Tvetummavantar var vantar med 2 tummar, en på lillfingret med, så man kunde vända den när den blev våt inuti. När gubbarna sen skulle tillbaka, var tjockan lika illa, och när de kom genom sundet, så var det plötsligt något som slog i smacken (=storseglet) och föll ned på däck. Det var minsann Johnssons vante, så tjockt var det att den hade blivit sittande kvar där.

Finnarna har ju alltid varit trodda om att kunna förmer än andra, och en gång låg här en finsk båt i Sandhamn, som behövdes tätas. Då tog finnarna barr från en myrstack och använde det som tätningsmedel. Folk tyckte väl det såg alltför tokigt ut, och en flicka som gick förbi började skratta åt dem. Den finske kaptenen blev arg och sa, att det skulle hon allt få sota för, men flickan skrattade och gick. Men hon kom inte långt, hon vände kvickt igen och gick tillbaka igen och började klä av sig. Då var det en gubbe som bad finnarna låta henne vara, men kaptenen sa att så fick inte folk bete sig mot dem. Fast de lät henne verkligen vara, men historien gjorde att man trodde ännu mer på finsk trolldomsförmåga.

Jag har hört en historia om en skollärare, Otto Andersson, Sandhamn, från den tiden då de övergick från att skriva i sandbänk till griffeltavlor (1870-80- talet). Han sa till en flicka att be sin far om en styver till en ~~taxa~~ griffel. Socknen betalade nämligen tavlorna, men grifflarna skulle föräldrarna hålla. Hon fick inga pengar, men läraren gav sig inte. Till sist kom fadern till skolan och sa ifrån, att barnet inte fick några pengar, och att det var fullständigt onödigt att hon lärde sig räkna och skriva. Läraren fick själv bekosta hennes griffel, då han fann henne väl värd den.

ACC. N:R M. 14673: //.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Dialektord:

Korra = vattensamling

Jetlig = tursam

Menföre = då isen varken bär eller brister

Kåsa = uppbyggnad med sten för båtarna